

КРАШЕВСЬКИЙ ЮЗЕФ ІГНАЦІЙ

(27.07.1812, м. Варшава-

19.03.1887, м. Женева,

похований у Кракові)

Юзеф Крашевський – відомий польський письменник, драматург, театральний діяч, краєзнавець і художник народився у Варшаві, де пройшли його дитячі роки. 2 лютого 1834 року у віці 22 роки він пише листа до своєї бабусі у село Довге, що в Білорусі, про мету свого приїзду на Волинь і Полісся: «Одержав паспорт на Волинь, куди виїду у наступні місяці. Якщо мені вдасться, завітаю до одної значної бібліотеки, яку хотів би оглянути і взяти від неї користь, яку зумію».

Село Городець в житті і творчості Крашевського

Всередині весни 1834 року Крашевський з'являється в Городці, поселившись у маєтку Урбановських. Молодий, енергійний і допитливий юнак із великим захопленням прилучився до кращих зразків світового мистецтва у небаченій до цього картинній галереї Урбановського. Він детально перечитував відомості про художників, які створили такі шедеври живопису, в бібліотеці перечитав невідомі йому книги, склав каталог бібліотеки. Господарі маєтку дуже швидко примітили талановитого, здібного і ерудованого юнака, і з високою повагою відносилися до нього.

В Городці майбутній письменник мав змогу зустрітися і познайомитися з місцевими літераторами і художниками Російської імперії, які були там частими гостями. Пізніше він писав до батька: «Господар і слухати не хоче про мій від'їзд».

Саме в цей час в маєтку Урбановських проживала племінниця дружини господаря Ельжбети - Софія. Софія була молода, красива і освічена дівчина. Кількамісячне спілкування двох молодих людей переросло в справжнє кохання. Тут, в Городці, він одружується з Софією і далі продовжує роз'їжджати з нею світом впродовж двадцяти років.

Вони жили в різних куточках Полісся і Волині: с. Макаревичі Ківерцівського, с. Губин Локачинського районів Волинської області, с. Киселі Грицівського р-ну Хмельницької області, с. Городок під Луцьком та в губернському місті Житомирі. 1 березня 1841 року в них народжується син Ян, названий на честь дідуся, а 11 квітня 1843 року - другий син Франциск. Обоє синів Софія Крашевська їздила народжувати у Городець. Де б вони не прожинали, завжди тримали тісний зв'язок із родиною Урбановських: відзначали всі сімейні свята, ювілеї, проводили відпустки, разом їздили відпочивати на курорти. Дослідник життя і творчості Ю.Крашевського Іван Пашук пише: «22 червня - 11 вересня 1843 року із тіткою Урбановською Юзеф Крашевський перебував в Одесі».

Перебування письменника в Городці позитивно вплинуло на формування його як письменника-реаліста, вірного життєвій правді. «Багато фактів я бачу безпосередньо з життя. Впродовж двадцяти років постійно роз'їжджав, спілкуючись із народом, слухав, спостерігав, спонукав селян до відвертих розповідей. Ось істинна історія виникнення моїх повістей», - так охарактеризував свою творчу лабораторію сам письменник.

Перебування в маєтку Урбановського сприяло його пізнанню багатьох творів живопису. Тут він створює картини «Весільний похід», «Двір Урбановських у Городці». Особливе враження від городецької дійсності відтворено на картинах «Курна хата на Волині», «В корчмі», «Придорожній хрест». У 1840 році він видає книгу «Спогади про Волинь, Полісся і Литву», в якій дуже яскраво і конкретно описано Городець і зокрема помістя Урбановських (до речі, в цьому виданні зберігся єдиний малюнок маєтку).

Проживаючи в Городці, письменник разом із родиною своєї дружини дуже часто їздив до лісу (бору за річкою Горинь) на відпочинок. І як наслідок цього, виникло багато городецьких пейзажів, присвячених лісам Полісся. В малюнках автор підкреслював поетичність і таємничість лісових нетрів Полісся (картина «Нетрі лісу»). Якщо почитаємо його повісті «Уляна», «Історія Савки», «Ярина», «Чотири весілля», то у них, мов у дзеркалі, відображено городецькі звичаї, обряди і традиції та побут наших предків.

Після Польського повстання 1863 року письменник був висланий за межі Російської імперії й оселився в Дрездені. Однак його зв'язки з Городцем, з Волинню не переривались: він листується з дослідниками краю, зокрема з польським краєзнавцем Тадеушем Стецьким, автором багатьох праць про Волинь, опублікованих ще за життя Крашевського. Як свідчать знавці його творчості, він мав у своїй бібліотеці в Дрездені книжки про Волинь і взагалі про Україну, про Київ та Києво-Печерську лавру, празьке і женецьке видання «Кобзаря» Т.Г.Шевченка та ін. Твори та живопис Крашевського для нас мають велике значення як краєзнавчі першоджерела.

Юзеф Ігнаци КРАШЕВСЬКИЙ - польський письменник, публіцист і видавець, автор книг з історії та етнографії. Його літературна спадщина становить майже 600 томів романів і повістей, поетичних і драматичних творів та праць з історії, етнографії, фольклористики, дорожніх нарисів, публіцистичних і літературно-критичних статей. Писав повісті з селянського і сільського життя та історичні романи. Перекладався іншими мовами, зокрема російською та українською. У 1915 році в Санкт-Петербурзі вийшло зібрання його творів у 52 книгах. Перу цього колись дуже популярного письменника належать і "Спогади про Волинь, Полісся і Литву", частину яких присвячено Володимиреччині. Один із вміщених у цій книзі краєзнавчих нарисів пропонується вашій увазі у перекладі Олексія ПОРОДНОГО.

НЕ ХОТІЛОСЯ Б описувати те місце, — так сумно мені розпочати цих кілька слів. Того, кому присвятив спогади і хто був душею Городця, вражаючи ангельською лагідністю і чистотою, — вже немає поміж нас. Втратили його у незабутньому тяжкому 1842 році, 24 червня. Хай кілька присвячених його пам'яті слів, увійшовши до цієї книжки, стануть дерев'яним убогим хрестиком на його спокійній могилі.

Антоній Урбановський належав до тих рідкісних явищ в суспільстві, яких більшість доколишнього люду не спроможна ні зрозуміти, ні оцінити. Все його життя відрізнялося від звичних гомінких і неспокійних людських життів, яким, як і йому, масток, завзятість і вдача відкривали дорогу в широкий світ. Думаю, він вважав життя потерухою, отож вибудував особливий спосіб власного поступу, визначив свій шлях і з нього ні кроку не сховався. Становища не прагнув, галасу уникав, і понад сімдесят літ провів у спокої, серед молитов, книг, музики і картин у невимушеному, дорогому для нього затишку. Щоправда, Бог дав йому у подруги доброго ангела, який його розумів і оберігав.

Такої набожності і душевної чистоти, як у нього, більше не побачимо. У нього було стільки, я б сказав, вродженої чистоти, що спочатку його не розумів і в нього не вірив. Сімдесятилітній старець, стільки проживши, нічого не розтратив з молодечої віри, з ідеального погляду на світ і людей! Серце його було невичерпним скарбом доброти. А смерть допомогла виявити й такі вчинки, з якими таївся до згину.

В усімху привітного обличчя, словненого незрівнянної приязні, відбивалася вся душа цієї рідкісної людини. Півдня він віддавав гарячій молитві, а другу половину - спілкуванню з улюбленими книгами та слуханню музики, яку надзвичайно любив. Гайдн, Моцарт, Бетховен були його улюбленими митцями. Заслухавшись їхніми творами, не раз у глибокій задумі дозволяв сльозі засріблитися на повіках. Але найбільше його вражала поважна духовна музика. Слухаючи її, заплющував очі, щоб жодне земне враження не переривало небесних марень.

Так само кохався у наших давніх пам'ятках, у старовинних книжках — тих залишках втраченої старовини, яку бурі і вітри розбили об скелі. Розчулено їх розглядав. Тішився, їх дістаючи, і по-дитячому радів, коли перед

справжнім знавцем міг ними похвалитися. Не раз цілі дні проводив зі звоїми бібліотечними скарбами, — сам їх упорядковував, описував, обліковував і знав до дрібниць. То й було його життя.

Щороку лише влітку подався за кордон "на води", аби почерпнути сил і здоров'я та наслухатися музики і надбати нових книг. В одній із таких подорожей цей сімдесятилітній старець із німецьким корінням о восьмій ранку за звичкою подався на обідню до маленького католицького костелу. Чи то день був буденний, чи година рання, чи, зрештою, люд непобожний, тільки не застав у храмі нікого, крім ксьондза, який не мав кому служити. Побачивши це, старець упав на коліна і як умів відповідав ксьондзу, служив обідню, наливав воду і вино. Відбувши службу, розчулений такою глибокою набожністю ксьондз зі спьозами розцілував подорожнього.

Віра цієї людини була не від світу цього, Вона була якоюсь незнаною, наче прийшло з давнини, - стільки було в ній запалу, душевного піднесення, відсторонення од світу і зближення з Богом. Такий набожності відповідало все його життя: він молився не *лише* вустами, а й вчинками, словами, кожною думкою.

У товаристві — милий, лагідний, поблажливий, сердечний, покірний. Здається, навмисне приховував той дар, яким його сподобив Господь, аби не чути зайвої хвали. Лише інколи виривалися слова -- й виражали глибину і точність його думок, незвичайну дотепність і властиве лиш йому розуміння речей.

Хто його знав, той не міг його не любити, а хто любив - не міг забути. Що ж до мене, то навряд чи колись так гірко я плакав, як тоді - після несподіваної його втрати.

Вічний спокій цій святій і благородній людині. А нам хай Бог дасть хоч трішки його чистоти і смирення.

Городець досить вигідно розмістився посеред поліської рівнини.

Обширний палац без усякого зовнішнього лоску стоїть над самісіньким великим ставом, від якого відділяється лише дорогою. Віддалік з вікон видніється перекинута через весь став міст. Понад берегами простяглося у далечинь село, і ліси синіють в глибині, як скрізь на Поліссі. Місцина хоч і несприятлива, все ж, поза домом простягається добре доглянутий город. Звідти відкривається пишний вид на Горинь, що плине лугами й дуже широко, сільно і гарно навесні розливається.

Бібліотека - найперша річ, варта уваги. Зібрана насамперед старанням нині покійного господаря, вона ввібрала багато часу, грошей та праці і займає спеціальну прибудову, майстерно розписану паном Нуровським. Довкіл залу, зіпертого на красиві колони, простяглася галерея, в якій зберігаються латинські і польські книги та музична бібліотека. Окрім різних бібліографічних раритетів та інкунабул, тут містяться й нечисленні, але дуже цікаві рукописи. Поміж ними - вражаючі майстерністю виконання і мистецтвом мініатюри рукописи XIV століття, перекладені з французької Валеріушем Максимом, - коштовний, розкішний і добре збережений пергаментний зшиток з мініатюрами, позолотою та оздобами. З того ж століття - математичні рукописи. А ще з древніх книг-акт Тулу-ганської єпископальної каплиці, рукописна арабська духовна книга, яку цінував граф Вацлав Ржевуський (з візерунками з Кааби), і багато інших латинських та польських книг.

Привертають увагу добротний, видрукуваний у Парижі пергаментний примірник "Ногае" Б. В. М. з цікавими ксилографічними оздобами довкіл кожної картки; оформлена в рукописному стилі "Норимберзь-ка Біблія" XV століття і "Саїболісон" Яна Ба-льби (надруковані Фустом); багато польських інкунабул; "Житіє святого Станіслава (через Длугоша) Опускула Тухольчика, "Статут" Ласького, "Вроцлавський статут" Гал-лера, "Жолтаж" Врубеля і т.д.; з рідкісних - "вісіогія Оеогит" Кльоновича, велика і майже невідома поема бідного бурмістра Любельського, твори Бельського, М. Папроцького, Рея Зверцядла та інші, навіть невідомі бібліографові. Крім того - гарні і рідкісні й дуже поціновувані за кордоном твори Ельзевіра і Альда, чимало класиків, надзвичайно гарне зібрання Біблій, численні давні подорожі, твори з алхімії, примірник цікавої "Зііііігеа пауіз" Брандта і т.д., і т.д. На деяких книжках - власноручні написи відомих людей, які роблять їх ще ціннішими. Це автографи Станіслава Гроховського Шимоновичеві, Ореховського, Коменюша, присвята брошури Олександра Санута Влоха Баторію та інші.

У французькому зібранні є методична енциклопедія, дуже багато історичних досліджень, гарне видання орнітологічних творів Левейланта, німецькі монографії про комах, рослин і метеликів. У відділі живопису варто згадати Орлеанську, Дрезденську, Люксембурзьку, Віденську (малюнки), Дюссельдорфську галерею, "Ермітаж", історію італійського живопису і т.д. Просто немає змоги зупинитися на безлічі рідкісних і цінних творів; обмежимося лише тими, що спадають на згадку.

Багата нумізматична колекція греко-рим-ських монет (загалом кілька тисяч), польських та сучасних іноземних міститься в бібліотечному залі, у двох прекрасних шафах, куплених за кількасот червоних злотих на публічних торгах після Потоцьких. Ті шафи колись належали королю Станіславу Лещинському, а прикраси і медальйони на них вказували на їх нумізматичне призначення. Здається, то був дарунок Людовіка XV тестеві; витончена робота і дух того часу дозволяють так думати. Шафи оздоблені добротною бронзою; їх прикрашають медальйони римської імперії, а в місці замків - два ангелики чеканять монети пресом, ними вони й відмикаються; ніжки шаф - справжнісінькі бронзові каріотиди. Збоку шафи майстерно, але скромно оздоблені деревом; їхній верх прикриває біла мармурова плита. Все це вражає, особливо при нинішньому захопленні подібними раритетами. Шафи якнайкраще відповідають збереженню монет і медалей, адже поділені всередині на безліч пласких пронумерованих шухлядок.

У зібранні місцевих нумізматів переважає відділ грецьких і римських монет та медалей, якими, зважаючи на їх належність містам, імператорам і знатним родинам, небагато музеїв можуть похвалитися. Трапляються напрочуд гарно збережені пам'ятки. А в польському зібранні часів Зиг-мунта-Августа і Яна III багато пречудових, наче щойно викарбуваних медалей. Монет значно менше, однак і їх чимало. До рідкісних належить десятидукатова литовська монета (аигеиз) 1562 року з погруддям Зигмунта-Августа з одного боку і литовським гербом з іншого, з квітастими обідками.

Серед картин, що знаходяться у чудових салонах Городця, на першому місці стоїть безперечний оригінал Леонардо да Вінчі, датований 1495 роком, у розкішній старовинній рамі. Це - гордість і перлина всього зібрання. Вираз обличчя святого Христового предтечі, його посмішка, ангельська лагідність, що осяває обличчя, по-справжньому зворушують. Шкода, що протягом довгого часу фарби потемніли і зображення

втонуло в темноту; однак в очах фахівців це не применшує вартості цього витвору безсмертного творця *останньої вечері*. Відомий знавець, професор Саундерс вважає цю картину найкращою з усіх і найбільш захоплюючою.

Є дві картини Рубенса: одна — відома, досить популярна, відтворює оголену вкриту хутром жінку, дружину художника; друга, на блясі, являє образ *насвятішої Діви*. В останній привертають увагу колорит, виконання і саме лице Богородиці. Наскільки фламандські риси обличчя змогли втілити все те, що митець хотів виразити, настільки й представлено нам Марію; однак картина бажає бути кращою.

Мало кому відомий і фламандський художник Роланд Саверій: його звірята, коні, краєвиди настільки досконалі, що їх важко переоцінити. Тут, з року 1619-го, є його *"Вихід звірят з арки"* — майже ідеально виписаний, досить великого розміру; і це тим цікавіше, що, працюючи майже по Герарду Дову, митець залишив після себе зовсім небагато творів. Скопіювати таку картину не зуміє ніхто. Повітря, дерева і безліч творінь, що оживляють краєвид, просто прекрасні. Віддалений план дещо посинів внаслідок використаної в роботі *Bleu* с/Лпі/егз.

Досить довершена, на емалі чи порцеляні, *свята Цецилія* Ван-дер-Верфа — витончена, майже "вилізана" щодо колориту і техніки, файна картинка. З Рафаеля є копія малюнка (тиснення на блясі) *святого сімейства*, така, що була в Орлеанській галереї (цілі постаті в оточенні пейзажу). Різні характери, вражаючі вирази облич, — може, то Андре де-Сарт.

"Оповіщення найсвятішої Діви" Полен-бурга, на невеличкому полотні, відзначається не стільки двома головними постатями (ім не вистачає натхнення і довершеності), скільки хмарою ангелів і ангелят, вдало згрупованих і розміщених у вигляді вінка з небесних квітів над головою Марії. Ця хмара, в якій біле й рожеве перетворюється в ангелочків (то в яскравого, то в оповитого млою, усміхненого або вдячного), — прекрасна. Є гарна копія відомої картини Батонія, на якій бачимо сімейства Дарія й Олександра. Вона таких же розмірів, як оригінал, але хіба хтось любить Батонія? Цей Помпео, свіжий, яскравий і пишний, на мене не справляє жодного враження: у ньому немає душі.

Улюбленою картиною господаря був образ *святого Франциска Серафіцького-го в благоговінні*, приписуваний одному з Царахів і загалом досить гарний. Ну а господиню полонила *найсвятіша Діва з Господом Ісусом*: невелика, на блясі, безсумнівно - з-під пензля Guid'a. На звороті в древній манері по-польськи написано загадковий вірш:

Рука Гвідо Рені життя мені дарувала, А цікавість — дотепність у Римі виховала. Потім з Італії до Польщі в дарунок віддали, Підлу руку на благородну, бачите, змінили. О! Дивне щось зі мною доля вчинила! Спочатку був витвором малярської гідності, Потім - жертвою послуг, аж ціплю гідності.

Що б могло значити - "ціль гідності", — не зовсім зрозуміло, але домислити можна, адже портрет дарований комусь у Римі, звідти привезений до Польщі і кимсь переданий покровителю. (*"Портрет тим цікавий, що належить авторові вірша"*, — зазначає у примітці Ю. Крашевський. -Ред.).

Не згадали ще *карнавалу на майдані в Римі* Каналетті, *"Самаритянку"* Анжеліки Кауфман і дуже багатьох інших: все описати важко. Особисто мене найбільше полонили *сучасний портрет Августа II*, написаний на округлій блясі (погруддя), і *"Прозріння святого Павла"* - велика картина С. Чеховича. Останній твір, захоплюючи своєю побудовою., належить до найкращих творінь майстра і виступає цілісним втіленням релігійного натхнення. Є також два старих гарних портрети фламандської школи, картина *"Суд Соломона"* та інші твори. Не знаю чий, можливо, Claude Lorraine'a, чудовий своєю гарно відтвореною туманністю морський пейзаж із заходом сонця...

.Але досить тих мистецьких скарбів. Немає кому ними втішатися, і немає кому їх примножувати. І долю цього зібрання, як і долю всіх зібрань на світі, знає один Бог. Розійдуться поодинокі тяжко зібрані цінності і знову помандрують світами!!

10 листопада 1857 року.

"Помандрували! І Городець стоїть самотньою пусткою, завмерлий. З тих, що йому давали життя, не залишилося нікого, і навіть вшанувати пам'ять немає кому! Не знаю, чи ще колись у житті так сильно і болісно відчував жахливу ницість людську, ніж тепер, через кількадесят літ, з гарячою сльозою прибувши на той городецький цвинтар. Можна було померти з жалю, так пекло мені серце болем по безповоротно втраченій минувшині, та праведним гнівом — через нешанобливість до святих для мене речей, через занепад і запустіння того дому... Але хіба варто вимагати від байдужих, аби дорожили тим, що вважають не вартим спогаду? Ні, взаправду. Такий порядок людського життя. По старих могилах орють плуги, костели перетворюють на фабрики, і бідний Городець, осиротівши, поволі завмирає... Хай вершиться воля твоя, Господи!" — додає у примітці автор.